

ОКАЗИОНАЛИЗМИ ОТ СОБСТВЕНИ ИМЕНА

Валентина Бонджолова

Една от тенденциите, характерни за съвременната публицистика, е сравнително активното използване на оказинализми. Причината е, че в редица случаи те са много по-атрактивно изразно средство от традиционните, тъй като веднага впечатляват с оригиналността си, с кондензирането на определена семантика в нова форма. Създавани по активни словообразователни модели, те не затрудняват разбирането на текста, а допринасят за неговата емоционалност, свежест, дешаблонизация. Ефектът от употребата на оказинализми проличава особено добре в примери като следните: *Мисля, че трябва да измолим от Бога да удвои числото на Неговите заповеди. Да включи например такива като "Не корумпиродействай!", "Не злоупотребодепутатствай!", "Не фараонствай!", "Не депутатствай повече от два мандата!"* (Иван Славов, "Монитор", 7.7.99); *Болезните на властта се делят на два типа: първият са по тялото на властта – това са тежката рушветоза и несдържаният корупцизъм.* (Монитор, 9.10.99). Сред оказинализмите своето място заемат и тези, в чиято основа стоят собствени имена. Понеже са свързани с известни личности и с техните прояви и качества, те се явяват и средство за изразяване на оценка за съответната личност. Това е причината да се използват предимно в публицистичния стил и в сатирични творби. Подобно на останалите оказинализми те лесно се възприемат и разчитат като информация: *Партийците пак са си партийци, а комсомолците станаха костомолци.* (Монитор, 19.7.99).

Както посочва В. Лопатин, едно от важните свойства на оказинализмите е, че винаги съхраняват новостта си, че се усещат като нови независимо от времето на създаването си (Лопатин 1973), а в това е тяхната актуалност. Тази мисъл развива и А. Ликов,

който изтъква, че okazjiонализмите нямат вътрешна история, въпреки че са свързани с времето и историята, тъй като появата им е свързана с историческите факти – с конкретна личност, със своя автор, с определени причини и обстоятелства, които са ги породили (Ликов 1976). Окаuzioniализмите имат преди всичко характеризираща, а не номинативна функция. Поради ярката им образност и активния словообразователен модел значението лесно се разбира, напр. *Забележете, в конструкцията на Боян Радев има нещо кингконговско, но има и изтънченост.* (Монитор, 5.6.99). С типичния си словообразователен модел този okazjiонализъм всъщност представлява потенциална дума и поради това не съществуват пречки да се възприеме правилно значението му ‘присъщ на Кинг Конг’. Окаuzioniализмите се използват и в устната реч за създаване на интерес у събеседника, зрителя, слушателя. В основата на okazjiонализмите стоят собствени имена – антропоними, топоними – ойконими, хрематоними и др., както и абревиатури. Тази група е твърде интересна, тъй като е свързана с някои особености на собственото име като индивидуално название, както и с екстралингвистичните факти, предизвикали появата на okazjiонализма. В езиковото развитие собствените имена често стават основа на нарицателни или на други собствени, напр. *Бай Ганьо* и *байганьовец*, *байганьовски* (прил. и нрч), *байганьовщина*, включени в многотомния Речник на българския език (т.1, С., 1977)*. Понякога okazjiоналните антропоними се представят под формата на списък с тълкуване**. Епоними се явяват преди всичко политически деятели, популярни личности и литературни герои. Поради това топонимите и атропонимите не могат да бъдат разбрани без отнесеност с обектите, които назовават, още повече че в някои случаи okazjiонализмът е съпроводен от игра на думи, напр. *татолитаризъм* (Сега, 25.2.99) – от *Тато* (прякор на Т. Живков) и *тоталитаризъм*. По тази причина употребата на okazjiонализмите се съпътства от историко-битов коментар и всъщност го

---

*За навлезлите в българския език думи, свързани с чужди собствени имена, вж. В л а х о в, С. Енциклопедичен речник от Авгий до Яфет. С., 1996.

**Такъв списък е приложен в изследването на М г е л а д з е, Д. С. и К о л е с н и к о в, Н. П. "От собственных имен к нарицательным", Тбилиси, 1970, с. 142–154.

подчертава, напр. *На българска почва комунизмът и евроатлантизмът съществуват в странна симбиоза, която най-кратко може да бъде наречена **костовизъм***. (Монитор, 9.6.99). Някои лексеми възникват като okazjiонализми, но преминават в активната лексика, напр. *гравитон*, станало название на награда за научна фантастика, връчвана от Любен Дилов. За част от okazjiонализмите е характерна многократна употреба, но в рамките на определено събитие и неговата протяжност във времето, напр. *Моникагейт*, *Ловечгейт* и др., само че и в този случай те не губят okazjiоналния си характер.

Okazиюнализмите могат да бъдат описани според тяхната словообразователна структура – основа и използван формант, според принадлежността си към различни части на речта, според признака, по който се извършва словообразуването, и т. н. Най-често при антропономите в основата на okazjiонализма стоят физическите данни, интелектуалните и моралните качества на личността. Епонимите стават основа на okazjiонализми, назоваващи движения, възгледи, партии и т. н. В този случай те използват узуалния словообразователен модел, като постигат икономия на изразните средства – вместо съчетания се използват okazjiонални думи: по модела на дарвинизъм, дарвинист възникват *костовизъм*, *костовист*, *жановизъм*, *жановист* и др. Наличието на подобни узуални модели предполага появата на редица okazjiонализми с такава структура и мотивирано от нея значение.

Активна е употребата на множествено число от антропоними с цел характеристика на лица според качествата на друго лице, което е епоним: *Но те никога не биха могли да съсият държавата, ако това не им бе позволено от страна и със съдействието на **филиповци**, **жановци**, **ивановци** и техните партийни братовчеди*. (Труд, 26.10.99); *Но в нашите редици сега има не един, а сто **йоджалановци***. (168 часа, 9–15.7.99; по името на кюрдския активист Абдулах Йоджалан); *бъдещите **стоичковци** и **балъковци*** (Труд, 1.4.98); *роковци* (24 часа, (10.1.98; по прякора на Ерджан Рашид); *рамбовци* (Труд, 9.6.99; по името на филмовия герой Рамбо); *Защото – дръжте се разни там **хакиновци** и **макиненци!** В татковината пътищата са такива, че ако ви пуснат кой да е от софийските таксиметраджии, спукана ви е работата!* (168 часа, 26.11.99); *В "Бояна филм" две американ-*

ки, усвоили изтънко изкуството на филмовия сценарий, предаваха своя опит на бъдещите български **тарантиновци**. (24 часа, 14.11.99).

Сред словообразователните средства, използвани за създаване на казионизми, съществен дял имат суфиксите **-изъм**, **-ист**, **-че**, **-щина**, с които се образуват съществителни имена. Някои от тях имат относително висока фреквентност и новообразуваните думи са по-скоро неологизми с временна функция, напр. *Един призрак броди из кабинета*. *Призракът на нейковизма*. (Капитал, бр. 38/99 – във връзка с данъчната политика, прокарана от кабинета, и малкия бизнес); *Нейчовизми* (Труд, 1.12.99 – рубрика “афоризми” на Нейчо Неев); *Костовистите просто губят самообладание*. (Монитор, 14.10.99); *Единствено отсъствала вдъхновителката на тачъристите*. (Труд, 1.3.99); *антижановисти* (Труд, 10.9.99). Казионизмите с наставка **-че** изтъкват различни семантични признаци: дете на някое лице – *За седем години тя успяла да произведе цели шест малки уилкъчета*. (деца на Брад Уилкъкс, първия човек, дал обява за запознанство – Вестник за жената, бр. 38/99); дете с качества като на определено лице – *Родете си айнщайнче* (24 часа, 17.3.99); умалително съществително за изразяване на неодобрение или пренебрежение – *Посткомунистическата реалност тук на Балканите не роди нещо ново. А по-скоро роди множество енверчета, чаушесковчета и разбира се живковчета*. (Монитор, 18.9.99); *Костов и костовчетата провалиха СДС*. (Монитор, 15.11.99). Познат модел е използван и в казионизма *клинтъниада* (Монитор, 18.11.99), употребен във връзка с посещението на Клинтън в България.

С наставка **-щина** се образуват казионизми, които имат подчертано негативно отношение към назоваваното качество или проява. Те изразяват една от тенденциите при създаването на лексика с цел сатира или шарж: *Най-добре е нашите футболисти да зарежат политиката и да се захванат с присъщата им дейност. Иначе се получава милкобалевицина наопаки*. (Монитор, 15.9.99); *лаловщини* (заглавие на рубрика, в която се коментира нововъведената специалност европейстика – 168 часа, бр. 28/99); *бакърджиевицини* (“Хъшове”, 18.10.99), *джеймсбондовщина* (Труд, 4.8.98; по името на Джеймс Бонд, филмов герой от “Агент 007”).

С не по-малка активност се характеризират и okazaионализмите с наставка **-ация** за назоваване на процеси. В основната си част те функционират като неологизми и повишават честотата си на употреба. Това е причина някои от тях да развигват полисемия. Така например **българизация** се използва с две значения: 1. Поява на процеси, аналогични на ставащите в България. *Румънските министри на финансите и на реформата се обявиха против разприте сред управляващото в страната мнозинство, които можели да доведат до българизация.* (Труд, 22.2.99). 2. Придобиване на българско самосъзнание. *Опозиционният печат в Македония го хулеше непрекъснато, представяйки го като "Идеолог на българизацията" в страната.* (Монитор, 4.11.99). Първият тип значение се проявява и при думите **американизация** (Монитор, 20.10.99), **косовизация**: *Проблемът с косовизацията на международните отношения е всъщност намесата на външни фактори в един чисто вътрешен проблем.* (Монитор, 20.2.99); **европеизация**, **балканизация**: *Европеизация на Балканите или балканизация на Европа.* (Монитор, 5.6.99); **брюкселизация**: *Има и положителни ефекти от брюкселизацията – инфлацията спада, цените се понижават, идват повече чужди инвестиции.* (168 часа, 10.12.99).

Сред сложните съществителни имена са okazaионализми с втори компонент **-гейт** 'скандал, афера', и **-мания** 'силно влечение, пристрастяване'. Основата **-гейт** се прибавя както към лични имена, така и към топоними: *Моникагейт*, *Рашковгейт* (Труд, 29.9.99; за подслушването на телефона на Бойко Рашков), *Ловечгейт* (Труд, 2.10.99; Монитор, 1.10.99; за разкрития запис на Надежда Михайлова), *Ловечгейт – 2* (24 часа, 11.12.99; за побоя над футболния съдия в Ловеч); *Кремългейт* (Монитор, 31.8.99; за финансов скандал с пране на пари, в който са замесени високопоставени служители в Кремъл); *Гоцевгейт* (Труд, 14.7.98; за обвиненията срещу Любен Гоцев за участие в контрабанден канал). Другият компонент (**-мания**) също се прибавя към различен тип собствени имена, както и към абривиатури: *бийтълсмания* (SuperМаркет, бр.5/96), *шекспиромания* (Труд, 24.3.98); *скарлетомания* (Труд, 12.4.97; по името на Скарлет О'Хара от "Отнесени от вихъра"), *бразиломания* (Труд, 2.7.98), *мултимания* (Труд, 22.12.99; от Мултигруп), *аокомания* (Монитор, 24.6.99; за многото рекламни мате-

риали със знака на АОК). Оказионализми от този тип се използват и като рубрики, напр. *Леомания* (мания за осъществяване на връзка с Леонардо ди Каприо). Така е наречена рубриката, в която се съобщава за конкурс за най-интересно писмо до артиста (Труд, 30.4.98).

Както вече бе посочено, оказионализми се създават и от абривиатури. Във в. “Труд” от 29.4.98 г. четем: *Затуй патриотичното братство е призВАНО да грабне аргументите и с тях да замаААЕ ония, дето не ни харесват булката*. В посветената на проблемите на атомната ни централа публикация се използват абривиатурите МААЕ и ВАНО (Международна асоциация за атомна енергия и Световна организация на ядрените оператори). От абривиатури са образувани оказионализмите *антинатовец* (Труд, 28.3.99), *антинатовски* (Труд, 28.3.99), *бетеански* (Монитор, 4.11.99), *кейфоровци* (Монитор, 3.11.99). От приведените примери се вижда, че една и съща дума може да стане основа на няколко оказионализма и така се създават оказионални словообразователни гнезда: *Костов – костовци – костовизъм – костовист; НАТО – натовец – натовка* (168 часа, бр.14/99) – *натовски – антинатовец – антинатовски*.

Макар и по-рядко, оказионализмите са наречия и глаголи: *По костовски раздрусва десницата на Негово Високопреосвещенство*. (Монитор, 24.9.99); *Ала бил я вече изчерпил, бил повалерчил Шекспир?/ Бога ми, аз ще се перча,/ако го повалерча* (Ст. Гуголанов, Super Маркет, бр. 48/99; за Валери Петров). Най-образни са онези от тях, които използват собственото и фамилното име на лицето: *Тагарински крепко и по жоржганчевски раздрусва десницата на кралицата, като за малко не ѝ развали прическата*. (Монитор, 16.7.99); *На Канарските острови се уредиха ивонедялковци и дяляндороновци. К’ва ни е авантата, че ги наразвигорчиха чрез Интерпол – нали те си отканарчиха своето?* (Труд, 6.4.97). Основната цел, с която се използват оказионализмите в периодичния печат, е да внушат съответното стилистично натоварване на читателя, да предизвикат у него едни или други емоции и реакции, които всъщност са породили съответната дума у автора ѝ. Поради това в създаването им не винаги е запазен добрият тон, напр. *А да правиш тънки сметки какво ще спечелиш (...), това какво е? Светлопетроване? Или Мони-*

на(о)сиране? (Монитор, 1.5.99). Понякога okazjiонализмите се използват заедно с други оригинални езикови похвати за постигане на съответното внушение: *Това, както и линковете "да разри-таме кошера", "радикален рационализъм", "мес(т)ни изроди 99", "ревиZоро" и ЕЖК "една жена каза", издава лаико-поли-тическият характер на присъствието на гергьовденци в светов-ната компютърна мрежа.* (Монитор, 24.9.99)

В уникалната си структура и значение okazjiонализмите включват актуални извънезикови факти и предават различни смис-лови оттенъци. Тази им същност проличава в създаването на соб-ствени имена, които в повечето случаи имитират съществуващи имена. Използва се похват, присъщ и на жаргона – разчитане на абрeвиатура но различен начин, напр. РБ 'Република България': *В РБ (Република Братовчедия) е така. Ние сме държавата "Да".* (Монитор, 2.10.99), както и създаване на абрeвиатури: *Тези прогностични бръцолевения в духа на осведомителна агенция ЕЖК (Една Жена Каза) бихме възприемали с усмивка...* (Мони-тор, 30.9.99). *Божков щял да е МВЧ – 'Много Важен Човек'* (Монитор, 22.12.99). Образувани като подобие на съществуващи имена са и *Република Коридория* (Монитор, 6.7.99), *Северозапад-нала България* (Монитор, 7.10.99), *Юго-Чечня* (24 часа, 5.4.99), *За да има пълна яснота в района, най-добре Сорос да стане гу-бернатор на държавата Балкания.* (Монитор, 3.7.99).

Някои okazjiонализми придобиват характера на интернацио-нализми, напр. *Клинтаник* (Clintanic), разпространен чрез колаж на Интернет агенция "ОАЗА": *Филм на Кенет Стар (прокуро-рът по аферата "Моникагейт"); Бил Клинтън и Робин Кук – новите звезди във филма "Клинтаник".* (Монитор, 31.5.99).

Макар и неологизми, някои думи пазят okazjiоналното си зву-чене, напр. *Берксток* (Монитор, 24.8.99) – названието на фестива-ла в Берковица; *Полицър* (Труд, 3.7.99; от Пулицър и полиция, награда на РДВР – Благоевград за журналисти). Okazиюнализми-те илюстрират потенциалните словообразователни единици и по-ради това някои от тях преминават в активната лексика. Що се отнася до okazjiонализмите, образувани от собствени имена, трябва да се подчертае, че те ще запазят активната си употреба. С ярката си образност те позволяват да се създават конкретни вну-шения, базирани на познанията ни за личностите и фактите от

съвременността. Динамиката и противоречивостта на времето, в което живеем, са предпоставка пишещите непрекъснато да създават казионална лексика. Може би затова е необходимо казионализмите да намерят своето място в речниците.

БЕЛЕЖКИ

Л о п а т и н В. В. Рождение слова. М., 1973, с. 65.

Л ы к о в А. Г. Современная русская лексикология. М., 1976, с. 102.